

**KLINISCHE GEVALSSTUDIES: ARTHUR, FLORIANE OVER
DE PSYCHOANALYTISCHE BEHANDELING VAN
"LEERPROBLEMEN"**

Anny Cordié¹

rue Houdan, 112 bis, F-92330 Sceaux
anny.cordie@netcourrier.com

Samenvatting: Dit artikel betreft de vertaling van twee gevalsstudies uit het boek *Les cancrs n'existent pas* (1993), waarin Anny Cordié de schoolproblematiek van kinderen beluistert als de uiting van particuliere symptomen functionerend binnen de oedipale context van het subject. De casus Arthur illustreert hoe diens lichamelijke klacht van verminderd visueel functioneren en zijn moeilijkheden met lezen in de klas kunnen worden begrepen als een particulier antwoord op de tegenspraak tussen de vraag naar verbetering enerzijds en het destructieve verlangen anderzijds vanwege een als fallisch ervaren moeder. Cordié bespreekt hoe zij vanuit de positie die ze krijgt toegewezen als overdrachtsfiguur, in een proces van triangulatie, de poort helpt te openen naar de symbolische vaderfunctie. De tweede casus illustreert hoe de analytica, geconfronteerd met de schoolachterstand van Floriane, interenieert op het niveau van een *non-dit* dat de afkomst van het meisje betreft. Aldus tonen beide gevalsstudies aan wat de effecten kunnen zijn van het opheffen van de barrière van een niet-willen/niet-mogen weten op de ontwikkeling van een kind.

Sleutelwoorden: Kinderanalyse, Leerproblemen, Vraag en Verlangen, Niet-Mogen-Weten, Niet-Willen-Weten.

Ontvangen: 19 maart 2012; **Aanvaard:** 1 oktober 2012.

Arthur

Arthur is 10 jaar oud. Hij is naar me doorverwezen door de pediatre die hem volgt sinds zijn geboorte. Zij weet te vertellen dat Arthur sinds het begin van het eerste leerjaar problemen heeft op school, maar dat het niet om die reden is dat ze zich ongerust maakt over hem. Wat haar bezorgdheid wekt is dat Arthur met angstaanvallen kampt

1. Anny Cordié is als neuropsychiater en psychoanalytica verbonden aan de École de la Cause Freudienne. Deze tekst werd met toestemming van Seuil vertaald voor de *Psychoanalytische Perspectieven* door Wim Matthys.

sinds hij weet dat zijn revalidatie zal worden beëindigd, hij verdraagt de gedachte niet dat zijn pediater hem verlaat.

Bij de eerste ontmoeting zie ik Arthur en zijn moeder samen. Mevrouw R. vertelt me hoe er sinds zijn vroege kindertijd altijd zorgen zijn geweest. Op negen maanden heeft men hypermetropie en strabisme vastgesteld, vanaf de leeftijd van 18 maanden moest Arthur een bril dragen. "Het maakte hem radeloos wanneer men zijn goede oog afdekte", zo sprak ze. Een dergelijke vorm van revalidatie kan inderdaad erg traumatisch zijn voor kinderen: bij het opeenvolgend afdekken van gedeeltes van het visuele veld verliezen ze immers brutaal het ruimtelijke houvast.

Ik heb kinderen zich zien isoleren en zich autistisch zien gedragen wanneer zij, ten gevolge van de ontregeling van het ruimtelijke referentiekader, in de angst en de verlatenheid werden gestort. Arthur draagt overigens nog steeds een bril, ook het strabisme is er nog altijd. Zijn pogingen boven zijn bril uit te kijken betreffen ongetwijfeld een vorm van verweer tegen de eisen van de orthoptische revalidatie. Ze geven hem echter een angstig en ietwat onbeholpen voorkomen. In de loop van de sessies zal "de blik" zich overigens onder verschillende vormen aandienen als een belangrijk element in zijn verhaal.

De moeder vervolgt: "Bij de geboorte van Arthur heb ik gelukkig mijn werk kunnen stopzetten, waardoor ik in de gelegenheid was volledig voor hem beschikbaar te zijn". Ongepast voegt ze er aan toe: "U begrijpt dat ik een autoritaire persoon ben". Al gauw verneem ik dat ze zelf lijdt aan aanvallen van bewustzijnsverlies, die tweemaal voorkwamen toen ze in verwachting was van haar zoon en later ook nog twee of drie keer in zijn aanwezigheid.

Dit brengt haar ertoe het te hebben over Arthurs schoolproblematiek: "Het is hoofdzakelijk het lezen. Sinds de kleutertijd heb ik me erover ontfermd, maar het is vooral sinds het eerste leerjaar dat ik de zaken in handen moest nemen en dit ondanks het feit dat ik toen zwanger was van mijn tweede kind". De geboorte van het tweede kind zorgde er echter niet voor dat ze haar "waakzaamheid liet verslappen", want Arthur is tot niets in staat zonder haar. Aldus het relaas van de moeder.

Op 10-jarige leeftijd, wanneer Arthur al drie jaar logopedie en inhaallessen volgt, beslist de pediater de begeleiding stop te zetten. Gezien bij haar alles goed loopt, ziet ze er het nut niet meer van in. Het is op dat punt dat Arthur panikeert, een depressieve reactie vertoont en naar mij wordt doorverwezen.

Na het eerste gesprek met mevrouw R., zie ik tijdens de volgende sessies Arthur alleen. Bij aanvang daarvan legt hij me in eigen woorden zijn moeilijkheden uit. Hieronder bied ik er de letterlijke weergave van (zoals die gedurende de sessie werden genoteerd).

Arthur: "Wanneer ik op mijn eentje lees of wanneer mijn moeder in een andere ruimte is, dan lees ik goed. Bij de anderen, in de klas, daar kan ik het niet, de kinderen rond mij, de juf die naar me luistert, dan lees ik slecht... ik zeg tegen mezelf dat ik niet wil lezen, zodra ik begin te lezen. Het is mijn moeder die me heeft leren lezen, tijdens het eerste leerjaar was ze zwanger. Er waren problemen met de juf en met de meester. De juf was op bezoek bij haar familie en de meester gaf geen lees oefeningen mee, maar mijn moeder zei: we gaan toch lezen! Ze maakte zich boos, ze wou absoluut dat ik zou lezen, zelfs na de geboorte (van zijn zus). Wanneer ze wil dat ik lees heeft dat een raar effect op mij, alsof ik me in een andere wereld bevind. Wanneer ik naast haar zit, kijk ik haar aan met *verbijsterde ogen*. Het lezen, daarin is niets veranderd, ik had er geen zin in".

A.C.: "Wat bedoel je met het woord 'verbijsterd'?"

Arthur: "Mijn moeder is net mijn juf. Gisteren waren er plakker-tjes, ik heb haar dit getoond.² Ze zei toen: 'Je liegt'. Ik keek verbijsterd alsof ik met haar aan het spotten was. *Ik had schrik*. Ik heb dat tegen haar gezegd".

Sinds de eerste ontmoeting blijkt het belang dat de moeder hecht aan de leesproblematiek. Ze geeft aan er haar zaak van te maken en dat tot op het punt waar ze zelf de plaats inneemt van de meester en de juf, die ze immers als onbekwaam beschouwt. Hier stellen we opnieuw vast dat er voor Arthur iets speelt rond de blik: de eigen blik die hij als "verbijsterd" benoemt, de blik van de andere kinderen wanneer hij leest, de blik van de juffrouw... "Verbijsterd", dat is inderdaad een beetje de indruk die hij geeft van achter zijn bril. Ik denk overigens dat het de moeder is die de interpretatie aanbracht dat hij aldus "met haar aan het spotten was", terwijl de verwijzing naar de angst die dit bij hem opriep, volgens mij van hemzelf kwam. Het vervolg zal ons duidelijk maken welke impact de blik van de moeder op hem heeft.

Tijdens de derde sessie brengt Arthur een van de sleutels van zijn angsten aan. Hij tekent de helling van een berg met een afdalende skiër. Achter hem bevindt zich een grote sneeuwbal, op zijn minst drie keer zo hoog als de skiër zelf. Dit is wat hij erover zegt: "Het is een

2. Cordié licht dit niet verder toe, maar vermoedelijk had Arthur een stickertje gekregen overeenkomstig een beloningssysteem voor goed gedrag in de klas.

man die een piste afdaald, achter hem is er een lawine, een grote bol sneeuw die hem achtervolgt, hij probeert zich te haasten, hij kan niet draaien, aan weerszijden is er een ravijn. Hij gaat verder, duwt op zijn stokken, het is een zwarte piste, vol bulten, zij gaat sneller dan de man, die zich achter hem bevindt. Wanneer hij helemaal beneden aankomt bij een bult zegt hij bij zichzelf: indien ik dat doe, zal het dan goed gaan of niet? Ze was zo dik dat hij gevallen is, de bol sneeuw sloeg tegen de bult en vernietigde zichzelf". Na dit betoog, waar hij verder niet meer op terugkomt, lijkt hij beangstigd maar tegelijk ook opgelucht door de gelukkige afloop die hij ervoor heeft bedacht.

Wanneer we nog even stilstaan bij die eerste ontmoetingen blijkt, overkoepelend bezien, het belang van de band die Arthur heeft met zijn moeder. Gezien ze hem sinds de kleutertijd taallessen geeft kan worden gesteld dat de eis betreffende het schools functioneren in zijn geval erg vroeg werd gesteld. Het is een eis die wordt overgebracht via stem en blik. Waarbij dient te worden opgemerkt dat mevrouw R. een erg particuliere, harde en gefixeerde blik heeft. Deze moet een terroriserende impact hebben wanneer ze woedend is. Ik werd er overigens persoonlijk mee geconfronteerd op het moment dat ik haar suggereerde om Arthur wat meer zijn plan te laten trekken. Daar bovenop was Arthur dus ook getuige van meerdere aanvallen van bewustzijnsverlies, waarbij de rollende ogen en ongecontroleerde lichaamsbewegingen bijzonder indrukwekkend kunnen zijn. Aldus betreft de "verbijsterde" blik waarvan sprake zowel zichzelf als zijn moeder. Op een dag zegt hij: "Wanneer ze schreeuwt dan ben ik bang, ik beef, ze slaat me". Het is beslist een huiveringwekkende moeder. De tekening en zijn commentaar tonen ook wat daarop volgt: de val, de verplettering. Zegt ze, wanneer ze het over zijn schoolproblemen heeft, overigens niet zelf dat ze "hem moet aansporen opdat hij leren zou"? In zijn verhaal achtervolgt ze hem, *dringt ze zich aan hem op*, waarbij hij uiteindelijk valt en zij zich te pletter stort. Het fantasma vervoegt hier de realiteit, gezien Arthur haar gedurende een dergelijke crisis daadwerkelijk als een blok op de grond heeft zien neerstorten.

Arthur zegt: "Wanneer ik lees dan heb ik schrik dat ik fouten ga maken, ik beef dan". Hij beeft ten opzichte van zijn moeder, maar ook ten opzichte van de juf, wanneer die zegt dat hij liegt en zij dus dezelfde autoriteitspositie lijkt in te nemen als de moeder. Enkel in de nabijheid van de pediater leest hij correct. Hij kan haar tevreden stellen, hij kan haar ook een plezier doen zonder dat dit hem in gevaar brengt. Ze is "vriendelijk", ze "heeft hem graag", ze maakt hem niet

bang. Ze is een soort substituut voor de moeder, een goede moeder door wie hij vreest verlaten te worden.

Correct lezen, een goede leerling zijn, zou voor Arthur betekenen dat hij tegemoet komt aan zijn moeder. Die toenadering zou voor hem echter ondraaglijk zijn, van de orde van het door haar verpletterd of verslonden worden. Laat ons niet vergeten dat, gedurende de periode waarin Arthur in het eerste leerjaar zat er ook een tweede kind is geboren, dat vervolgens door de moeder gevoed werd. De aanblik van het kind aan de borst wekt bij eerstgeborenen overigens vaak angsten op, typisch gekoppeld aan het idee van verslinding: dus van de moeder op te eten, of van zelf te worden verslonden. Arthur verdedigt zich nochtans, hij zegt "neen" aan de overvoeding. Hij zegt: "Ik wil niet lezen, het is dan alsof ik naar een andere wereld vertrek". Hij ontsnapt. Zijn weigering versterkt echter het bewakende en intrusieve gedrag van de moeder, ze maakt er een persoonlijke zaak van. "Zo ben ik: autoritair", zegt ze.

Daaropvolgend heb ik de vraag gesteld zijn vader te ontmoeten. De kuur ging van start met diens toestemming, maar pas twee maanden na het debuut van de behandeling zou hij voor het eerst langskomen. Van bij het begin van het gesprek geeft hij aan: "Arthur is angstig, zoals mijn vrouw. Sinds hij bij u komt gaat alles veel beter op school". Waarop ik vraag hoe zijn eigen schooltijd is verlopen. "Mijn studies heb ik voortijdig beëindigd", zegt hij, "Ik was geslaagd voor het eerste deel van mijn baccalaureaat, maar niet voor het tweede, voor mij waren studies nutteloos, ik moest zien mijn plan te trekken zonder. Dat was mijn *optiek*". Aldus is hij vertrokken naar het buitenland, om er talrijke beroepen uit te oefenen. Arthur, die aandachtig naar zijn vader luistert, komt op dat moment tussen: "Voor mij lukken zes lijntjes, vanaf zeven lijntjes begin ik domme fouten te maken". Ik merk op dat indien zijn vader bij het eerste deel van zijn baccalaureaat gestopt is, hij aldus ook bij de zesde lijn is gestopt! Arthur lacht, meneer R. lijkt perplex te staan.

In de loop van de kuur blijkt dat Arthur zich op een aantal punten met de vader identificeert, binnen een liefdesoverdracht. Arthur houdt net zoals hem niet van de menigte en is timide. Het verlangen op zijn vader te lijken helpt hem echter niet zich uit de greep van zijn moeder los te maken. In tegendeel zelfs, de identificatie met de vader, die zijn studies voortijdig heeft beëindigd, versterkt juist de inhibitie die hij vertoont in verhouding tot zijn moeder. We treffen hierin een illustratie aan van hoe een symptoom overgedetermineerd kan zijn, van de meervoudigheid aan betekenis die het verborgen houdt. Dergelijke

vormen van identificatie komen in de loop van de analyse te vervallen, ze hebben een eerder nabootsend karakter en steunen op een onderliggend misverstand. In een volgende sessie komt meneer R. samen met Arthur terug en vertelt ten aanzien van zijn zoon het eigen verhaal, betreffende de relatie die hij had ten opzichte van de eigen vader en moeder, over de reden waarom hij zijn studies heeft opgegeven en hij begonnen is de wereld rond te reizen. Daarbij stelt hij ten opzichte van zijn zoon: "Jij bent niet zoals mij" en markeert aldus het verschil, de separatie.

Op een dergelijk moment heb ik vaders overigens vaak ten opzichte van hun kind horen zeggen: "Jij gaat toch niet dezelfde stomiteiten begaan als ik!". Verder zien we hier hoe het symptoom van de "tegenslag op school" zich construeert aanleunend bij de moeder-kindrelatie. Wat bij aanvang een loutere weigering had kunnen zijn ten opzichte van de eis van de moeder, of een moment van regressie na de geboorte van zijn kleine zus, is versterkt door een circulair patroon in de verhouding tussen moeder en zoon: hoe meer zij eist, hoe meer hij ontvlucht; hoe meer hij blokkeert, hoe meer zij insisteert enzovoort. De ondersteunende maatregelen die werden geïnstalleerd, waaronder de pediatische hulp, helpen gedeeltelijk de angst voor de moederlijke dwang te verlichten, maar ze confirmeren tegelijk het idee dat hij incapabel is: "Hij kan niets alleen doen". De moeder alleen volstond niet, andere personen, de pediater en de juf van de inhaallesen, assisteerden haar en versterkten aldus Arthur in het statuut van een "incapabele", van een "nul". Zo blijft hij bevestigd in zijn positie van object bestemd tot het bevredigen van het verlangen van de ander. Dit blijkt uit de verhouding tot de pediater, ten aanzien van wie hij, door in haar aanwezigheid wel correct te lezen, de positie inneemt van degene die de ander pleziert. Tegelijk handhaaft hij ten opzichte van zijn moeder het statuut van onvermogen, gezien het ultiem *zij is die verlangt*. Arthur heeft heel goed begrepen dat voorbij de vraag "werk, wees succesvol", zijn moeder in de eerste plaats verlangt dat hij het object van haar almacht blijft, dat hij zich onder geen beding kan bevrijden van haar voogdij door autonoom te worden.

Het symptoom van de "tegenslag op school" is voor deze moeder een "manna" geworden waarmee ze zich voedt en dat haar laat leven. Het gaat over al de *tijd* die ze doorbrengt met zich te ontfermen over Arthurs plichten, door hem te leren lezen, hem naar de pediatische sessies te brengen: zowel voor de behandeling van zijn ogen als in verband met het lezen. Ze waakt erover dat hij zijn bril goed opzet. Hoeveel *zorgen* maakt ze zich niet over hem?! Het symptoom is wat

hen tot elkaar brengt, wat de een aan de ander bindt, wat hen aliëneert. Dit is een moeder die bij haar zoon het eigen verlangen tot controle en almacht realiseert, als vrouw die de vele frustraties en limieten moet verdragen van haar eigen ziekte. Arthur beantwoordt haar verlangen door zich niet in staat te tonen ook maar iets zonder haar te kunnen doen, hoewel hij zich daar tegen verzet. Het is absoluut niet evident voor Arthur zijn onafhankelijkheid te bestendigen. Zich als onafhankelijk opstellen impliceert immers dat hij zich van zijn moeder separaat, en uitiem *weet* Arthur dat hij zijn symptoom niet kan loslaten zonder dat hij daarbij zijn moeder uit haar evenwicht brengt.

Van bij aanvang van de sessies nam ik waar dat mevrouw R. terughoudend stond ten opzichte van iedere maatregel die de band tussen zichzelf en haar zoon in gevaar kon brengen. Zo gebeurde het dat ze de beëindiging van de kuur ter sprake bracht zodra Arthur vooruitgang boekte op school en zich dus uit haar greep begon los te wrikken. "Overigens", zo stelde ze, "heeft hij niet meer zo veel zin om u te zien". Dit hoor je moeders vaak zeggen wanneer een kind het verlangen om de analyse verder te zetten niet openlijk ten opzichte van hen durft uit te spreken. Specifiek is dit vaak het geval wanneer ze geen goed oog hebben op de overdrachtsverhouding die zich bij het kind installeert en bovenal niet op de overeenkomstige verandering, de aanzet tot emancipatie. Mevrouw R. heeft dat gevaar heel goed gevoeld; zij die overigens nooit vijandigheid heeft geuit ten aanzien van de pediater, die ze eerder als een bondgenote beschouwde.

Gezien de ongunstige omstandigheid dat de moeder op ieder moment de kuur riskeerde te beëindigen vroeg ik dus de vader opnieuw te zien. Concreet ontving ik het drietal samen en stelde voor dat de moeder haar waakzaamheid wat los zou laten. Daarbij legde ik de nadruk op de vooruitgang die Arthur had gemaakt en verwees naar zijn verlangen "eruit te geraken". Aan de vader vroeg ik of hij voor enige tijd het schoolwerk van zijn zoon wou opvolgen, waarop mevrouw R. me met haar ogen neerbliksemde. De woede die ik op dat moment bij haar percipieerde gaf me een idee van de angst die een dergelijke blik bij Arthur teweeg moest hebben gebracht. Hoewel ik mijn voorstel met alle nodige voorzorgen heb aangebracht, erover wakend dat ze als moeder niet gediskwalificeerd zou worden, bracht het bij haar een waarachtige paniek teweeg: het was toch niet mogelijk dat zoiets zou gebeuren? Arthur zou al zijn verworven kennis verliezen, enzovoort. Gelukkig was haar echtgenoot er opgetogen over dat hij herinnerd werd aan zijn rol als vader. Hij durfde, om persoonlijke redenen, de verhouding tussen moeder en zoon niet te verstoren, maar

was bereid ten opzichte van zijn zoon een plaats in te nemen die hem door zijn vrouw leek te worden ontzegd. Hoewel een dergelijke manier van interveniëren ongebruikelijk is, dacht ik op die manier meer garantie te kunnen bieden voor de toekomst van Arthur. Gezien de toenemende vijandigheid van mevrouw R. naar mezelf toe, had ik de indruk via een appel op de vader de continuïteit van de arbeid veilig te kunnen stellen.

De verwachte vroegtijdige onderbreking kwam er uiteindelijk drie à vier maanden na aanvang van de kuur, we hebben het er met Arthur over gehad. Bij zijn vertrek heb ik er hem echter van overtuigd dat hij, *de dag waarop hij dat zelf zou verlangen*, de behandeling opnieuw kon worden verdergezet; wat ook op die manier aan de ouders werd medegedeeld.

Ik waarschuwde de pediater voor het risico dat mevrouw R. deze interventie zou beantwoorden met een vorm van decompensatie, concreet vreesde ik een depressieve reactie. Indien die zich voor zou doen, gaf ik het advies erover te praten met de huisarts, of meteen door te verwijzen naar een "psi". Vanuit mijn positie zou ik zelf niet rechtstreeks kunnen interveniëren.

Nadien ontving ik verschillende berichten over Arthur. Hij boekte gauw vooruitgang en werd nu inderdaad door vader geholpen met zijn schoolwerk. Enkele jaren later, wanneer hij in het secundair zat, vernam ik dat mevrouw R. opnieuw problemen kende. Als gevolg daarvan was Arthur somatische reacties gaan vertonen. Het was echter zijn zus die nu in de situatie verzeild was geraakt waar Arthur zich in bevond toen hij voor het eerst bij mij kwam: het meisje kende tegenslagen op school en had ook andere problemen. Pas op dat moment kon mevrouw R., in overdracht naar de pediater van haar kinderen, voor de eerste keer een persoonlijke vraag naar therapie stellen. Die vraag kwam er na enkele gesprekken met de pediater, waarin ze vertelde hoe ze gedurende haar eigen kindertijd getekend was door geweld en verwaarlozing.

Arthurs oedipale positie. Om te kunnen leren moet het *verlangen om te weten* vrij zijn.³ Welnu, deze casus betreft een geval waarbij dat verlangen is geïnhibeerd. Laat ons luisteren naar Arthur zelf: "Ik zeg tegen mezelf dat ik niet *wil* lezen, ik *mag* niet ten opzichte van mijn moeder, ten opzichte van de juf, ten opzichte van de kinderen". Hetzelfde geldt eigenlijk voor de andere schoolactiviteiten, Arthur

3. Cordié verwijst hier naar eerdere hoofdstukken uit haar boek.

beschrijft hoe hij er plots niet meer is, maar deel lijkt uit te maken van een andere wereld, waarbij hij om het even wat lijkt te doen en naar eigen zeggen domme fouten maakt. Waarom toch deze *stilstand* in zijn ontwikkeling? Welke plaats neemt Arthur in ten aanzien van de fantasma's van zijn ouders? Wat brengt hem ertoe zijn verlangen om te weten te blokkeren?

De moeder. Mevrouw R., die nochtans heel weinig over zichzelf sprak, onthult de essentie van haar problematiek doorheen het discours dat ze houdt over haar zoon. We weten dat ze lijdt aan aanvallen van bewustzijnsverlies en dat ze worstelt met de gêne die dat teweegbrengt in haar professionele en persoonlijke realisaties. Welnu, als bij toeval hebben de zorgen die ze zich om Arthur maakt eveneens in eerste instantie te maken met een lichamelijke handicap: zijn problemen met het zicht. Heel snel, van bij de kleutertijd voegt zich daarbij de vrees voor een tegenslag op school. We treffen aldus twee betekenaars die centraal staan in de problematiek van mevrouw R.: de lichamelijke en de sociale handicap.

Het lijkt alsof, voor mevrouw R., de geboorte van haar eerste kind impliceert dat ze wraak neemt ten aanzien van het lot. Ze legt zich vanaf dat moment unilateraal toe op het welslagen van haar educatieve taak. Ze stopt ervoor met werken en ook de komst van een tweede kind houdt haar niet af van de doelstelling zich te wijden aan de opvoeding van haar zoon.

Aldus lijkt de geboorte van het kind een fallische compensatie te representeren. De vraag is of, zoals dat vaak het geval is bij neurotische kinderen, er in het geval van mevrouw R. sprake is van een fallische moeder? Op zich heeft ze niets fallisch, het is een vrouw die op het niveau van het lichaam gekwetst is, die gelimiteerd is in haar prestaties, die afhankelijk is van haar echtgenoot. Nochtans is zij een fallische moeder voor haar kind. Ze behoudt ten aanzien van hem immers de positie van almacht: haar woord is wet en niets mag tussenbeide komen. Hoe zit het dan met de vaderlijke functie in deze casus? "Wat ons aanbelangt is niet enkel de manier waarop de moeder omgaat met de vader als persoon, maar eveneens de waarde die zij hecht aan zijn spreken en, laat ons het woord benoemen, aan zijn autoriteit. Met andere woorden betreft het hier de plaats die zij reserveert voor de Naam-van-de-Vader ter bevordering van de wet" (Lacan, 1966: 579).⁴ Arthur denkt dat hij zijn moeder dient op te vullen en kan

4. "Mais sur quoi nous voulons insister, c'est que ce n'est pas uniquement de la façon dont la mère s'accommode de la personne du père, qu'il conviendrait de s'occuper, mais du cas qu'elle

zich niet inbeelden dat ze een verlangen heeft dat zich tot iets anders richt, want hij is alles voor haar, ze eigent zich hem toe. Geen enkel woord betekent voor deze moeder *de wet van het verbod op incest*: je zult je eigen product niet re-integreren.

We vinden hier de incompatibiliteit terug van vraag en verlangen. Waarbij we het paradoxale verlangen van de moeder als volgt kunnen uitschrijven: "Je moet verlangen te leren (je verlangen assumeren), terwijl je tegelijk het meegaande, onderworpen kind blijft dat niets kan doen zonder mij". Indien Arthur succes kent op school, dan beantwoordt hij die vraag, maar gaat hij in tegen het onbewuste verlangen van de moeder, die hem in de hoedanigheid wil houden van het object dat haar vervolledigt. Indien hij zich van haar losmaakt, dan zal zij dit niet verdragen en zal hijzelf verloren zijn, "*in de steek gelaten*". Het is die vrees verlaten te worden die hij ter sprake brengt bij zijn pediatr. Het is waarschijnlijk dat mevrouw R. ten aanzien van haar zoon iets van de ervaringen uit haar eigen kindertijd herhaalt en dat dit specifiek te maken heeft met de verlatingsangst en met het geweld van de bezitsdrang.

De vader. De vader van Arthur is een goede, liefhebbende vader. Hij is de *copain* van zijn zoon, zodat we dus kunnen stellen dat hij een goede *imaginaire vader* is. Hij is zeker ook een goede echtgenoot. Hij erkent de fragiliteit van zijn vrouw en denkt waarschijnlijk dat de preoccupatie met de zorgen van het moederschap haar helpt de eigen problemen te vergeten. Wat de vader echter niet weet, is dat hij aldus voor het kind niet de positie inneemt van de *symbolische vader*, hij laat zijn zoon over aan de goodwill van de moeder, hij neemt voor haar niet de positie in van de "agens van de castratie," zoals Lacan zegt, noch van de representant van de wet. Welnu, "de wet staat ten dienste van het verlangen dat deze doet ontstaan door het verbod op incest" (Lacan, 1966: 852).⁵ Een verzwarende omstandigheid voor de vader is dat hij zich identificeert met de zoon op het niveau van de tegenslag: heeft hij immers zelf ook niet geweigerd te studeren?

Het symptoom. We zien hier dat het symptoom een compromis wordt, het betreft een relatief bevredigende schikking tussen de verschillende krachten die in het spel zijn. Welke krachten trekken aan Arthur? Hij is gegrepen door de castratieangst. We zien op hem de

fait de sa parole, disons le mot, de son autorité, autrement dit de la place qu'elle réserve au Nom-du-Père dans la promotion de la loi" (Lacan, 1966: 579).

5. "[...] la Loi est au service du désir qu'elle institue par l'interdiction de l'inceste" (Lacan, 1966: 852).

moederlijke drift inwerken op een penetrerende, overweldigende, verblindende manier zelfs. Arthur probeert aan die greep te ontsnappen, beschermt zich, verbijsterd kijkt hij weg met een oog naar links en een oog naar rechts, in een andere wereld. Arthur wordt hierbij geholpen door substituut-moederfiguren, door de pediater en door de juf van de bijlessen. Door het bij hen goed te doen en elders te mislukken toont Arthur aan dat hij geen idioot is, maar dat hij, op een bepaalde manier, eraan gehecht is idioot te blijven. Op die manier heeft hij heel goed de paradoxale verwachting van zijn moeder gevat: herstel mij in het falisch zijn, maar blij daarbij gecastreerd zoals ik. Dit is dan ook wat Arthur doet, hij bevredigt het verlangen van de moeder door haar object te blijven, hoewel hij aldus geen antwoord biedt op haar vraag: leer, word een man, wees intelligent.

De kuur. In de kuur kon Arthur uitdrukking geven aan castratieangsten onder de vorm van scènes van verplettering, destructie. Dit alles vond plaats doorheen verzonden verhalen, zoals het voorbeeld waarover we hebben gerapporteerd en via het relaas van dromen. Zijn angsten namen aldus de vorm aan van scenario's. Deze enscenering van fantasma's is structurerend, ze versterkt het subject in zijn bestaan, verzekert zijn identiteit en maakt een symboliseringsarbeid mogelijk. De castratieangst, die wordt herhaald in de overdracht, leidt het subject naar de oplossing van het castratiecomplex. Hier maken we de overgang van symptoom naar fantasma.

Parallel aan deze dieptearbeid zet zich de herpositionering verder betreffende Arthurs imaginaire identificaties. Hij voedt zich aan het leven van zijn vrienden, vertelt me over "goede leerlingen", over "slechte leerlingen die echter vooruitgang maken", enzovoort. In de zoektocht naar een Ik-ideaal vertoonde hij fascinatie voor de jongens van zijn leeftijd, als ware het ook een poging om aan zichzelf te ontsnappen. Aldus gaf Arthur de indruk van geleefd te worden. Hoewel het analytische werk slechts gedurende een korte periode heeft plaatsgevonden, stelde het hem in staat al deze maskers te laten vallen en een weg te vinden die wel de zijne was. Een vergelijkbaar proces vond plaats met betrekking tot de positionering van zijn ogen, die dezelfde richting terugvonden. Zonder dat er iets over was gezegd, nam de intensiteit van Arthurs strabisme af en kon hij de bril, waarvan de opake glazen steeds een stuk van de wereld voor hem verborgen hielden, loslaten.

Floriane

Hoewel wat volgt gemakkelijk voor een vertelsel zou kunnen doorgaan, betreft het een waargebeurd verhaal, dat van Floriane.

Bij aanmelding is Floriane een klein meisje van 8 jaar oud, blond met lange krullende haren, met mooie blauwe ogen en erg tener. Ze wordt daarbij vergezeld door twee volwassenen van wie ik bij aanvang denk dat het haar grootouders zijn: beide zijn ze "groot" en "bruin". Het blijkt echter om haar ouders te gaan.

Na alles te hebben geprobeerd komen ze in wanhoop tot bij mij, als laatste toevluchtsoord. Floriane doet immers "niets op school, ze herkent op achtjarige leeftijd geen letters. Ze kan niet tellen, ze leert niets". Er is sprake van geweest haar naar een gespecialiseerde instelling door te verwijzen en ik begrijp dat het om een instelling voor kinderen met mentale achterstand betreft. Voor de onderwijzers van Floriane is dit een drama, want zij begrijpen het niet, het meisje is immers tegelijk zo charmant, zo pienter.

Terwijl ze me het relaas doen van een herkenbaar klinisch traject van psychomotorische, logopedische behandelingen en dergelijke meer, ervaar ik een gevoel van perplexiteit: wat is toch de vreemdheid die dit drietal omgeeft? Zonder de vraag expliciet te hebben geformuleerd, hoor ik me de moeder ondervragen over de geboorte van het kind en ik merk dat ik daarop veel sterker insister dan me gebruikelijk is. Ik betrap de ouders op het uitwisselen van blikken, wat me nog meer perplex doet staan. Mevrouw vertelt me echter niet meer dan dat ze is bevallen in de materniteit van X, waar ze momenteel wonen en dat daarbij alles goed is verlopen.

Gedurende het gesprek mijmer ik over het mysterie van de erfelijkheid, hoe met andere woorden deze twee grote bruine mensen een dergelijk fragiel blond wezentje hebben kunnen voortbrengen. Ik word een onbehagen gewaar wanneer ik vraag: "Bent u afkomstig van het Zuiden?"; "En de grootouders, vanwaar komen zij?". Daaropvolgend stel ik voor dat Floriane in de aangrenzende ruimte een tekening maakt en boetseert, terwijl de ouders me hun verhaal vertellen.

Na het vertrek van Floriane, worden binnen het koppel opnieuw vragende blikken uitgewisseld, vergezeld van de volgende woorden: "Het moet gezegd worden. – Zeg jij het. – Neen, zeg jij het".

Aldus verneem ik wat deze mensen nooit eerder aan iemand hebben verteld: Floriane is geadopteerd. Enkel de grootouders zijn ervan op de hoogte. Om het geheim beter te verbergen hebben ze zich in de

stad gevestigd waar ook de kinderopvang zich bevindt waar Floriane de eerste maanden van haar leven heeft doorgebracht. Ik informeer naar de voorwaarden voor een dergelijke adoptie. Heeft men hen niet verteld de waarheid te vertellen aan het kind? Jawel, heel zeker, *maar dat is onmogelijk*. De ouders blijken absoluut niet in staat de adoptie te erkennen, het achterliggende verhaal blijkt echter evenmin alledaags te zijn. De voorafgaande periode blijkt immers geritmeerd door de talrijke zwangerschappen van mevrouw, zes in totaal. In elk van de gevallen was er ofwel sprake van een miskraam of van kindersterfte meteen na de geboorte. Getraumatiseerd door die opeenvolging besloot het koppel een kind te adopteren.

Ik zeg hen meteen dat, mijns inziens, Floriane in wezen wel weet dat ze geadopteerd is, maar dat ze dit "weet zonder te weten", gezien het haar niet is toegestaan het te weten. De ouders ontkennen met kracht deze hypothese. Volgens hen is dat absoluut onmogelijk, gezien enkel zichzelf en de grootouders ervan op de hoogte zijn en zij daartoe alles hebben in orde gebracht: het trouwboekje, enzovoort. Ze hebben het zelfs niet verteld aan Florianes onderwijzers, haar orthopedagogen en ook niet aan de dokters die ze met haar hebben geconsulteerd. Ik bevestig echter opnieuw de noodzaak dat Floriane hiervan op de hoogte wordt gesteld, dat wordt aangegeven welk verhaal van henzelf en welk verhaal van haar is, maar ik insister daarbij: *het is aan hen om het te doen, niet aan mij*. Hierop antwoorden ze: "Nooit". Ik laat hen nadenken in de wachtzaal en vervoeg zelf Floriane. Ik ben niet verbaasd wanneer ze me de tekening toont die ze net gemaakt heeft. Het betreft een huis, met daarin op het eerste verdiep een tafel waaraan een man en vrouw gezeten zijn. Floriane zegt: "Het zijn een papa en een mama, ze zijn triest want de wolf heeft hun zes kleine kindjes opgegeten". De rest van het verhaal herinner ik me niet meer, maar ik heb me duidelijk niet vergist toen ik de ouders erop wees dat Floriane het vermoedelijk wel wist. Het betreft een weten waarover Lacan zegt dat het geen enkele vorm van bewustzijn vooronderstelt, een verdrongen weten dat druk uitoefent om zich te manifesteren, maar moet verdrongen blijven omdat het verboden is te weten. Zo zal men niets weten en zal men zelfs niet kunnen tellen tot zes! Het niet-weten deint uit naar overal...

Wat de ouders te zeggen hadden is waar, dus dat datgene wat Floriane te weten had bijzonder zwaar om dragen was: het ging om leven en dood, om kindersterfte, over de ontvoering van een kind, over een meisje dat de kinderen die door moeders buik gedood zijn

moet vervangen. Het betreft zoveel vreselijke beelden en evenveel fantasma's waardoor het koppel wordt opgejaagd.

Floriane kon niet groter worden, tenzij zij tegen dit alles beschermd werd. Ze groeide als een bloem in een wereld waar de harde realiteiten van het leven haar niet konden bereiken. In haar tekeningen representeerde zij zich overigens onder de vorm van een margriet.

Nadat ik het koppel en het kind eenmaal samen heb gezien, heb ik met het koppel verder gewerkt. Opnieuw wees ik hen op de noodzaak met Floriane te praten, het was immers aan hen en enkel aan hen om dat te doen. Het was nutteloos dat ik Floriane zelf terugzag of een therapie met haar zou opstarten voordat haar de waarheid verteld zou zijn. Ik voegde toe dat ze niets zou leren op school zolang het verbod te weten zou worden gehandhaafd.

Ik heb de ouders een aantal keer apart ontmoet. Ze brachten me op de hoogte van hun lijden, hun schuld, van de angst die ze zelf hadden om te praten.

Nadat ik ze een lange tijd niet gehoord had namen ze contact met me op. Dit met de aankondiging dat ze na rijp beraad besloten hadden Floriane alles te vertellen. Het koppel gaf aan dat het drietal in de grote vakantie zou gaan kamperen en daarmee een geschikt moment meenden te hebben gevonden! Toen ik hen bij terugkomst terugzag, waren ze opgevrolijk. Een van de zomerdagen werd Floriane bij het opstaan verteld dat ze haar iets belangrijks te zeggen hadden. Waarop het koppel het verhaal van haar adoptie begon te vertellen. Snel werden ze daarbij door het kind onderbroken, met de boodschap: "Ik weet het, ik lachte naar jullie en jullie hebben mij gekozen".

Ik suggereerde toen Floriane naar een school te laten gaan waarvan ik wist dat men er pedagogisch erg soepel en vindingrijk te werk gaat. Ik prees het meisje aan bij de directrice, overtuigd dat het kind er van wal zou steken. Daarbij verzekerde ik de directrice ervan dat ikzelf Floriane zou opvolgen, gezien ze enkele kleine, maar niet te ernstige psychologische problemen kende. Deze "liefdevolle" leugen diende om de onderwijzers gerust te stellen. In werkelijkheid was haar achterstand immers massief en vreesde ik dat de school haar (anders) zou weigeren. Daarenboven stelde ik in werkelijkheid als referentiepunt voor om Floriane iedere twee maanden te zien. De keuze voor deze manier van oriënteren, die in overeenkomst met de ouders werd gemaakt, betrof uiteindelijk een gok.

En het bleek een geslaagde gok: Floriane liet haar wil om te leren de vrije loop, ze haalde de verloren tijd in twee jaar in. Haar nieuwsgierigheid kende geen limiet en haar ouders hielden me op de hoogte

van de gemaakte vooruitgang. Zij, die zelf traditionele onderwijzers waren, erg conformistisch in hun manier van werken, bleken gewonnen voor de nieuwe vorm van pedagogie. Ze konden maar niet ophouden te vertellen over het plezier hun dochter de Engelse taal te zien leren! Meegevoerd door de vitaliteit van Floriane namen de ouders nu zelf deel aan vormingsstages.

Ik hield echter niet op met me één welbepaalde vraag te stellen: hoe wist Floriane het? Welk woord had ze opgevangen dat bij haar dit weten heeft geïnstalleerd? De ouders ontkenden immers iedere directe onthulling. Toen ik vroeg naar Florianes vroege kindertijd wisten ze me echter in de loop van de gesprekken te melden dat ze als baby vaak werd toevertrouwd aan haar grootouders, die op het platteland woonden. De grootmoeder langs moeders kant bleek regelmatig naar het kerkhof te gaan om het graf te bezoeken waar de levend geboren kinderen van haar dochter begraven lagen. Ik veronderstel dat ook het dorp op de hoogte moest zijn geweest van dit drama. Aldus zie ik heel goed voor me hoe de grootmoeder er met de burens over zou kunnen hebben staan praten terwijl ze het kind in de armen hield. Men vergeet te vaak dat er niets wordt vergeten. Woorden schrijven zich in op het niveau van het onbewuste geheugen en verblijven er voor altijd. Stelde Lacan niet dat het onbewuste een "geheugen betreft voor wat vergeten is"? Voor Floriane volstond één enkel woord om dit vergeten op te heffen.

Clinical Case Studies: Arthur and Floriane, On the Psychoanalytic Treatment of "Learning Difficulties"

Summary: This article concerns a translation of two case studies from the book *Les cancrs n'existent pas* (Bad Students do not Exist) (1993), in which Anny Cordié interprets the problems children encounter at school in terms of case-specific symptoms functioning within the oedipal context of the subject. The case of Arthur illustrates how the boy's physical complaint of impaired eyesight and his problems with reading in class can be understood in terms of the contradiction between his mother's demand for improvement on the one hand and the destructive effect of her desire on the other. Cordié discusses how, from her position as a transference figure, she supports the establishment of the symbolic father function in a process of triangulation. The second case illustrates how Floriane's academic difficulties can be understood as a symptomatic answer to something unspoken in the child's family background. Both case studies illustrate the effect of the removal of the barrier of a "not-willing"/"not-being allowed" to know on the development of a child.

Key words: Child Analysis, Learning Difficulties, Demand and Desire, Not-Wanting-to-Know, Not-Being-Allowed-to-Know.

Bibliografie

- A. Cordié (1993), "Cas cliniques (Arthur, Floriane)", *Les cancrs n'existent pas, psychanalyses d'enfants en échec scolaire*, Paris, Seuil, pp. 67-82.
- J. Lacan (1966), "D'une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose", *Écrits*, Paris, du Seuil, pp. 531-583.
- J. Lacan (1966), "Du 'Trieb' de Freud et du désir du psychanalyste", *Écrits*, Paris, du Seuil, pp. 851-854.